

Visszatérve példánkra, a Kiskunhalom-kritikusa egy csomó hiányt kifogásol benne. Hogy nem ilyen a falu, hanem egészen más. A szóbanforgó kritikus falusi, szegényparasztgyerek tudtommal. Ő másképp látja a falut. De Nagy Lajost nem lehet felelősségre vonni azért, hogy nem szegényparasztgyerek, amint Darvast se, hogy nem gyárigazgató elsőszüllött gyermeke. Nem magunk választjuk kedves szüleinket, tehát ezért felelősségre sem vonhatnk minket, legfeljebb be kell írni a nacionálénkba: apja ez meg ez. Nagy Lajos például nem proletár, hanem kispolgári származású és életformájú író, humanista, aki humanizmusán és lelkiismeretén keresztül közeledett az elnyomottakhoz és a szocializmushoz. Hasonló utat járt be, mint Romain Rolland vagy Gide...

Összefoglalva tehát: a módszeres kritika az irodalmi művet három főszempontból taglalja: az esztétika, a lélektan és a társadalomtudomány szempontjából.

(Budapest)

Fülöp Ernő

D I S P U T A

A PSZICHOANALÍZIS ÉRTELME ÉS ÉRTEKE

Jeszzenszky Erik cimbe írt tanulmánya (Korunk, 7., 8. és 9. száma) végkövetkeztetésében megállapítja, hogy a pszichoanalízis és a fasizmus ideológiája elméleti alapjában „a szubjektív polgári szemléletnek ugyanazon talajába van beágyazva“. Mindkettő az ösztönélet döntő szerepére alapoz — egyik a nemi-, másik a fajiösztönre, — s a „pszichoanalízis ennek megfelelően ép' úgy lebecsüli az emberi cselekvés megítélésénél a tudatos lelki elemeket, amint a német fasizmus is lekicsinyli az ész, a racionális, a tudomány szerepét a történetben. Így a pszichoanalízis ép' úgy kifejezi a polgári ideológia szükségszerű szembefordulását a tudatossal, az észszerűvel, mint a fasizmus...“

Jeszzenszky tanulmányának lényegi szempontjaival egyetérték, (L. Korunk, 1932 7-8. és 1933 4. számaiban megjelent cikkeimet) viszont idézett megállapítását elhibázottnak tartom. Ezzel szemben a következőkre kell rámutatni. Tény az, hogy a pszichoanalízis a tudattalan feltárásával a lelki életnek tudományosan még le nem irt — legfeljebb egyes intuitív költők és bölcselőktől megsejtett — új forrását fedte fel, ami egyébként a pszichoanalitikus kutatás legjelentősebb lelete volt. Tény az, hogy Freud a tudattalan szerepét az egyén lelki életében uralkodó jelentőségűnek ismerte fel, s mint ön-maga írta (Die Wiederstände gegen die Psychoanalyse) ezzel a tanításával az emberiség nárcizmusán ejtett sebet, mivel a tudat mindenhatóságának hitét detronizálta. Freud erre vezeti vissza azt az affektív ellenállást, amely tanításával szemben kezdetből fogva megnyilatkozott. De ebből még nem következik a pszichoanalízis antiintellektuális, antiracionális iránya. A Psza. megismerései igazolták, hogy kezdetben van az „Es“ (a tudatalatti) és lesz az „Ich“ (a tudat). Az egyén lelki fejlődésének során a tudati „én“ a tudattalan „Es“-ből válik le és szerveződik autonóm lelki fórummá. Ezek a felismerések tapasztalati tényeken nyugosznak. Maga az „Es“ élettani adottság, ösztönszerkezetünk kifejezése, de ugyanakkor gyűjtőmedencéje elfojtott vágytörekvéseinknek és így biológiai alaprétegen kívül egy változó, szociológiai-lag meghatározott réteget is tartalmaz. A tudatalatti köre tehát egyénenként változó, mivel az egyén „szerzett“ elfojtásai — az „Es“ szociológiai rétege — egyénenként különböző. Viszont azt lehet mondani, hogy vannak bizonyos, tipikus elfojtások, amelyek a konkrét társadalmi szerkezet függvényei

és valósággal általános jellegűek. A Psza. tanítása szerint az elfojtás az „Ich” műve, amely az „Überich” kommandója alatt áll. Az „Überich” egyenértékű kifejezése a banálisán társadalmi morálnak nevezett szabályoknak. A morál viszont a mindenkori társadalmi szerkezet eredője, nem abszolút, hanem a konkrét társadalmi létforma relativ érvényű tükrözése. Ebből szükségképpen következik a lelki élet elemeinek és konkrété a neurózis problémának szociológikus szempontú vizsgálata.

A tudattalannak a lelki életben a pszichoanalízis dokumentálta alapvető jelentősége — ami nem apriorisztikus, hanem a neurózis analízisének a posteriori megismerése — még nem jelenti szükségképpen a pszichoanalízis Jeszenszky által antiracionálisnak bélyegzett természetét. A Psz. azt tanítja, hogy a tudattalati hatalmával szemben a tudatosítás eszközével eredményesen szállhatunk szembe és maga az analitikus kezelés végső célja a tudattalan komplexumok tudatba vetítése. A tudattalan komplexumok erejüket veszítik, amidőn a tudat világhosszába jutnak. A tudatosítás, az észszerűsítés az analitikai eljárás vezető szempontja, s ugyanakkor szinte a tudat „mindenhatóságának” bevallása a tudattalati fölött, amennyiben sikerül azt a tudat szférájába felvetíteni és ekként kórokozó hatásától megfosztani. Ezt az eljárást a német fajelmélet tudatosan irracionális, antiintellektuális irányával azonosítani elhibázott ítélet. A pszichoanalízis leíró elemeiben bár kiemeli az irracionális nagy jelentőségét, viszont normatív karakterében kiválóan racionális jellegű. Maga Freud egyik újabb írásában „Die psychischen Instanzen” (Almanach der Psychoanalyse, 1934.) lapidárisan így formulázza ezt a követelményt „Wo früher „Es” war, soll es „Ich” werden”. Sajátságosan a hivatalos polgári tudomány (Bumke, Allers, Friedländer) éppen eme racionális karaktere miatt vetette el az új tudományt, amely a lélek misztikumát szentségtelenül racionalizálni akarja. A pszichoanalízis racionális iránya egyértelmű. De tovább megyünk. A pszichoanalízis rámutat a lelki élet egy másik fórumának, a már említett „Überich”-nek a szerepére, amelyről korábban megállapítottuk, (Korunk, 1931. 6. száma), hogy funkciójában az uralkodó osztálymorál kifejezése. Ennek a tirannisztikus lelki fórumnak leépítése, avagy gyöngítése az analitikus eljárás egyik eminens célja. Tudnunk kell, hogy a tudatos „én” elfojtásait a szigorú „Überich” (a társadalmi „morál”) behatására viszi véghez és így állandóan új elfojtott vágytartalmakkal gyarapítja a tudattalan birodalmát. Az „Überich” társadalmi determinációjának felismerése, osztálykarakter jellege — mint az uralkodó morál egyenértéke — döntően a szociológiai szempontú tájékozódás felé sodorta a pszichoanalízis irányát. De ezentúl még egy lényeges vonatkozásban is kitágította racionális, intellektuális célzatát. Amennyiben felismertük az „Überich” osztályjellegét és funkcióját az egyén lelki életében — mint az elfojtások tirannisztikus fórumát — annak leépítésével, ami kiválóan terapeutikus célkitűzés, közvetve gyöngítettük a tudattalan befolyását, amelynek számára az „Überich” az „Ich” végrehajtó szervén keresztül, az elfojtásokat szolgáltatja. A pszichoanalízis tehát kettősen is racionális jellegű. Közvetlenül, amidőn a tudattalati elemeket tudatosítja, s közvetve, amidőn az „Überich” funkciójának meggyöngítésével tartalmak elfojtását megelőzi. Lehetséges-e, ezt a normatív karakterében tisztán racionális lélektant a faszizmus mítoszával azonosítani?

Még egy rövid megjegyzés. Jeszenszky fölveti a kérdést, hogy mi hát a pszichoanalízis? „Polgári divathóbort, avagy tudományos módszer?” A J. megválaszolásában mindakettő egyszerre. Itt nyilván különböztetnünk kell. A pszichoanalízis alapvető tudományos értékűségét a marxi kritika sem vonja kétségbe, miként J. sem. Joggal kifogásolhatja viszont későbbi metafizikai elfajulását az eredeti szociológiai szemlélet rovására, miként a pszichoanalízis exkurzióit a szociológia tereire. Polgári divathóbort? Valamennyire az is,

ahogyan többé-kevésbé minden elmélet divatosáá lesz, amidőn érvényre jut, vagy mert az emberek affektív érdekeltségét bolygatja meg. Ez a pszichoanalízisre kétségtelenül fokozottan érvényes, mivel a polgári társadalom talán legérzékenyebb pontjára, a nemi elfojtás tényére tapintott rá. De a polgári társadalomnak ez a reakciója nem érintheti a tanítás tudományos becsét és komolyságát. Maga Freud életstílusa, egyénisége, munkájának szigorú önfejelme és kérelhetetlen önbírálata jelképi kifejezése a pszichoanalitikus kutatás tudományos alapjelképeknek.

(Nagyszöllős)

Neufeld Béla

VÁLASZ AZ ELŐBBIEKRE

Neufeld Béla ellenvetései nem alkalmasak kifogásolt megállapításom megerősítésére. Azt állapítottam meg, hogy a pszichoanalízis a történelmileg adott emberek, tömegek cselekvése lélektani meghatározásának a területén lebecsüli a tudatos lelki elemek szerepét az ösztönös, nem tudatos lelki elemek szerepének tulbecsülése mellett; más szóval: a pszichoanalízis, a mai társadalmi ember tényleges lelki folyamatainak a megítélésénél, a valóságosnál nagyobb jelentőséget tulajdonít az irracionális tényezőknek a racionális tényezők rovására. N. B. nem vonja kétségbe, hogy valóban „Freud a tudattalan szerepét az egyén lelki életében uralkodó jelentőségének ismerte fel, tanának „leíró elemeiben“ s másrészt nem kísérli meg, hogy ez utóbbi tételt a dialektikus materializmus általam kifejtett, a racionális lelki elemek jelentőségét hangsúlyozó álláspontjával szemben, tanulmányom területén maradva, tehát történelmi tényekkel bizonyítsa. (Nem követhetjük a pszichoanalízist klinikai tapasztalatának magát ellenőrzésünk alól kivonó területére, amelybe következetesen bezárkózik a társadalomtudományi kritikával szemben. Ha a pszichoanalízis vonatkozó tétele helyes, annak a társadalmi-történelmi jelenségek területén is érvényesülnie kellene, amelyek konkrétan lelki jelenségek is.) Ebben a részben tehát érvelése nem cáfol meg semmit az én állításomból, s abban meg kell egyeznünk N. B.-val, hogy akkor, amidőn a ma cselekvő ember megítéléséről, cselekedetei megmagyarázásáról van szó, a pszichoanalízis — jogosan, vagy jogtalanul — valóban kiemeli az irracionális lelki tényezők jelentőségét a racionális lelki tényezők jelentőségével szemben. Ezzel azonban a kérdés lényege is eldőlt. Mert a pszichoanalízis társadalomtudományi értékelése szempontjából egyedül e „leíró elemei“ lényegesek, nem pedig „normatív karaktere.“ Nincs okunk arra, hogy kétségbe vonjuk, hogy a pszichoanalízis „normatív karakterében kiválóan racionális jellegű.“ De minden okunk meg van arra, hogy kétségbe vonjuk, hogy a pszichoanalízis normatív karaktere a társadalomtudomány szempontjából súlyllyal birna leíró elemeivel szemben. Mert e normatív karakter kétféle társadalmi értelmezést enged meg. Vagy úgy fogjuk fel, — amint azt baloldali hívei többé-kevésbé teszik, — hogy a pszichoanalitikus egyénkezelés a tudatosítás eszközeivel, az „Überich“ leépítésével legyőzi ugyan a kezelt egyéneknél a tudatalatti hatalmát, de a mai társadalmi viszonyok mellett csupán kivételesen alkalmazható, nem pedig tömegméretben. Ebben az esetben társadalmi hatása már e felfogás értelmében sem lehet. Vagy pedig úgy fogjuk fel, — egyes jobboldali hívei módjára (mert a pszichoanalízisnek jobboldali fejlődési irányai is vannak persze) — hogy a pszichoanalitikus egyénkezelés képes a mai társadalomban is tömegméretben érvényesülni és ezáltal, az ösztönéleten való tudatos uralkodásra való neveléssel, az emberi viszonyok észszerű szabályozását éri el. Ebben az esetben azután a társadalomnak egy oly hibás, a társadalmi viszonyok elsődleges voltát figyelembe nem vevő egyénlelektani, racionalista, valóban a tudat „mindenhatóságát“ hirdető felfogásával állunk szemben, amelynek társadalmilag utópikus volta teljesen nyilvánvaló. Amennyiben tehát a pszichoanalízis — normatív karakterében —